

**A MAGYARORSZÁGI MUNKAPIAC
2012-2013-BAN**

BAKÓ TAMÁS

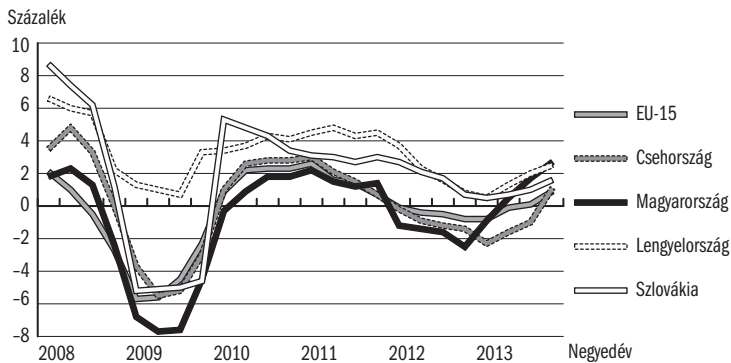
A gazdasági környezet és foglalkoztatottság alakulása
Munkakereslet és bérek
Munkakínálat
Munkanélküliség
Hivatkozások

A GAZDASÁGI KÖRNYEZET ÉS A FOGLALKOZTATOTTSÁG ALAKULÁSA

A magyar gazdaság 2012 közepétől 2013 végéig terjedő időszakát a válság második hullámának mélyülése, majd kezdődő gyenge növekedés jellemezte. Az ország GDP-je 2012-ben 1,7 százalékkal csökkent, ami a visegrádi országok között a legnagyobb visszaesést jelentette (1. ábra). A csökkenésben külső és belső tényezők egyaránt szerepet játszottak. Az euróövezet 2012-ben ismét recesszióba került, a főbb felvevőpiacaink gyengélkedése miatt exportlehetőségeink szűkültek. A lakossági fogyasztás a keresetek és a pénzügyi transzferek reálértékének mérséklődése,¹ valamint a válság előtt felhalmozott adósságok leépítése következtében csökkent, míg a vállalatokat a szabad kapacitások és a szűk hitelkínálat ösztönözte beruházásaik elhalasztására, illetve visszafogására.

Az Európai Unió gazdaságát 2013-ban a recesszióból való lassú kilábalás jellemezte; az éves kibocsátás gyakorlatilag stagnált (+0,1 százalék). Az európai gazdaság motorjának számító Németország gazdasága 2013-ban 0,4 százalékkal nőtt, és ez kedvezően hatott a magyar gazdaságra is, amelynek teljesítménye 2013 utolsó három negyedévének mindegyikében nőtt az előző év azonos időszakához képest. Az év egészét tekintve Magyarország bruttó hazai terméke 1,2 százalékkal volt nagyobb, mint 2012-ben.

1. ábra: A GDP-növekedés alakulása a régióban
(százalékos változás az előző év azonos időszakához képest)

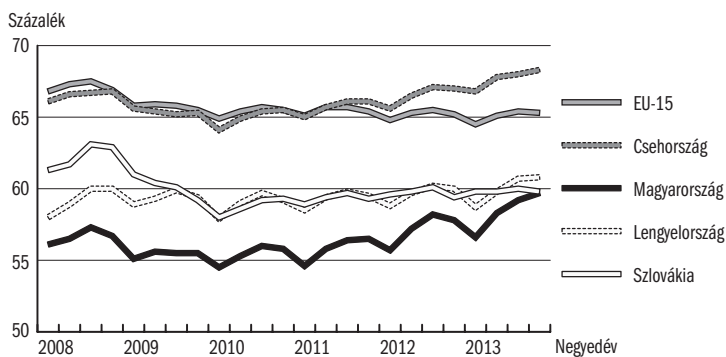

Forrás: Eurostat online adatbázis.

¹ A 2012. évi fogyasztói árindex 5,7 százalékkal volt (MNB, 2013a).

A növekedésben jelentős szerepet játszott a felfutó autóiipari termelés és az export, valamint a belső kereslet élénkülése. Az uniós forrásokból finanszírozott, döntően infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhetően a nemzetgazdasági beruházások a válság óta először növekedtek, de bővült a lakossági fogyasztás is, melyet a növekvő reálbérek és az erősödő fogyasztói bizalom támogatott (MNB, 2013c). A kelet-közép-európai régió gazdaságainak teljesítménye 2013 folyamán fokozatosan javult, az utolsó negyedévben a térség növekedése már meghaladta az Európai Unió átlagát. A növekvő gazdasági teljesítmény kedvezően hatott a térség országainak foglalkoztatására. A visegrádi országok között a legjelentősebb javulást a foglalkoztatás terén Magyarország és Csehország érte el 2012 utolsó negyedéve és 2013 utolsó negyedéve között, míg ugyanezen időszak alatt a szlovák foglalkoztatási ráta stagnált. 2013 végére Szlovákia kivételével az összes visegrádi ország foglalkoztatási rátájának értéke meghaladta a válság előtti időszakban mért értéket (2. ábra).

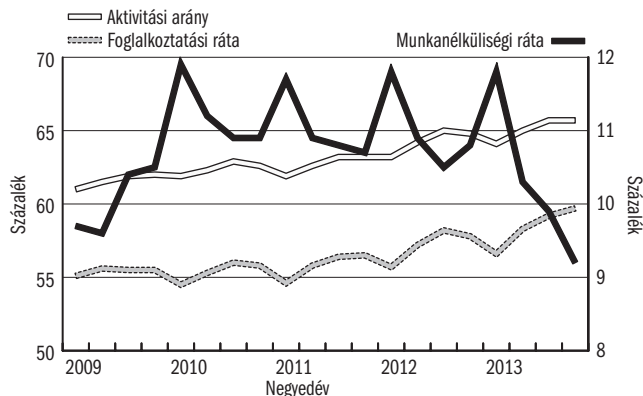
2. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása a visegrádi országokban, negyedévenként, 15–64 éves népesség

Forrás: Eurostat online-adatbázis (lfsq_ergan).

Az elmúlt időszak kedvező folyamataként értékelhető Magyarországon, hogy 2008 és 2013 között az inaktívak száma közel 10 százalékkal lett kevesebb, ami a 15–64 éves népesség közel 100 ezer fős csökkenése és az aktivitási ráta közel 4 százalékos növekedésének hatására következett be. A válság következtében a munkanélküliségi ráta 11,9 százalékon tetőzött 2010 első negyedévében, majd közel két és fél évig nem csökkent 10,5 százalék alá. A magyarországi 2012-es recesszió hatására a munkanélküliség ismét növekedésnek indult, és 2013 első negyedévében elérte a 11,8 százalékot. A foglalkoztatási ráta és a munkanélküliségi ráta 2013 folyamán javult, az előbbi 1,6 százalékponttal nőtt, az utóbbi 2,6 százalékkal csökkent az első és az utolsó negyedév között. Érdeemes megjegyezni, hogy noha az utolsó negyedévben közel 60 százalék volt a 15–64 évesek foglalkoztatási rátája, ami a rendszerváltozás óta a legmagasabb érték, még mindig jelentős a lemaradás az Európai Unió átlagától (3. ábra).

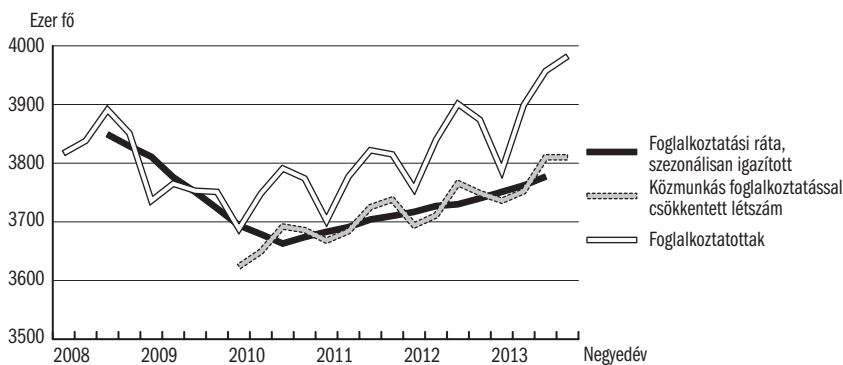
3. ábra: A munkapiac főbb mutatóinak alakulása
(jobb oldali tengely: munkanélküliségi ráta)

Forrás: KSH Stadat.

A kedvező foglalkoztatási és munkanélküliségi adatokat árnyalja, hogy mögöttük alapvetően a közfoglalkoztatás nagyon erőteljes növekedése húzódik meg (4. ábra). 2011. január 1-jétől megszűnt a közmunkaprogram, a közcélú munka és a közhasznú munkavégzés, ezeket a közfoglalkoztatás váltotta fel, amely a munkaviszony egy speciális formájának tekinthető. A közfoglalkoztatottak száma² az elmúlt három évben dinamikusan növekedett, és a téli közfoglalkoztatás elindításával 2013 utolsó negyedévében elérte a 172 ezer főt.

4. ábra: A foglalkoztatottak számának alakulása, 15–64 éves népesség

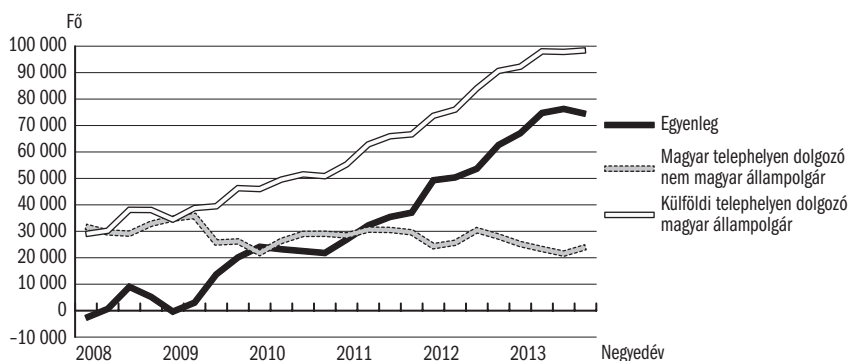
Forrás: Saját számítás a KSH Stadat és a Keresetek című gyorstájékoztató alapján.

A válság miatt egyre többen dolgoznak külföldön, ami érdemben befolyásolja a munkanélküliségi és foglalkoztatási adatokat. A külföldön munkát vállalók egy része felszámolta magyarországi háztartását, mert hosszú időre, esetleg végérvényesen külföldön kíván maradni, míg egy nem elhanyagolható részük ingázik, vagy csak rövidebb időre tervezi a külföldi munkavállalást, esetleg nem túl régen van külföldön, és a család egy része még Magyarországon él. Ez

² A Belügyminisztérium számára a Nemzeti Foglalkoztatási Hivatal által működtetett Foglalkoztatási és Közfoglalkoztatási Adatbázis (FOKA) adatai alapján számított átlagos állományi létszám.

utóbbi munkavállalói körhöz tartozók jelenleg is számba vehetők a magyarországi háztartásokban, így a KSH munkaerő-felmérése által megfigyelhetők, ezért tudjuk, hogy számuk 2008 elején csak 28 977 fő volt, közel 2000 fővel kevesebb, mint a belföldi telephelyen dolgozó külföldi állampolgárok száma. Noha a külföldön munkát vállaló magyar állampolgárok teljes számát a KSH munkaerő-felmérése alapján nem tudjuk pontosan számba venni, de bizonyos tendenciák mégis kimutathatók. Jól látszik például, hogy a külföldi munkavállalás már a válságot megelőzően növekedésnek indult, és a válság csak megerősítette ezt a folyamatot (5. ábra).

5. ábra: A külföldi telephelyen dolgozó magyar és a belföldi telephelyen dolgozó külföldiek foglalkoztatási egyenlege, 15–64 éves népesség, 2008–2013

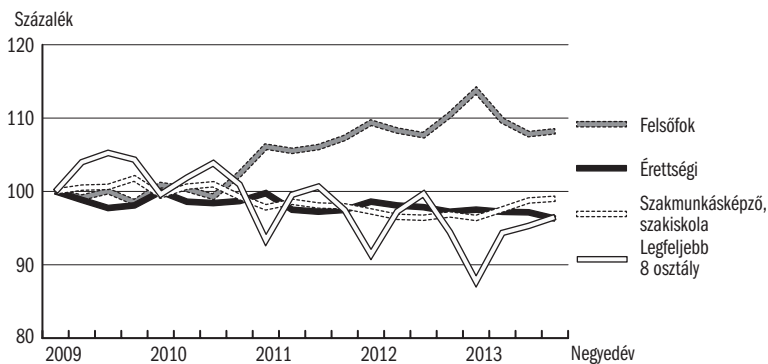
Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvétel elemi adatai alapján.

Az utóbbi öt évben háromszorosára nőtt azoknak a száma, akik magyarországi kötődésüket megtartva külföldön vállalnak munkát, létszámuk 2013 utolsó negyedévében megközelítette a 100 ezer főt. Kétharmaduk német nyelvterületen dolgozik, az összes külföldön munkát vállalók 46 százaléka Ausztriában (több mint 44 000 fő). Az Ausztriában dolgozók legnagyobb része a határhoz közeli megyék valamelyikében, ez is megerősíti azt, hogy a KSH munkaerő-felmérés jobbára az ingázók kimutatására alkalmas. Jelentős, több mint 9 százalékos arányt képviselnek az Egyesült Királyságban dolgozók. Érdeemes megjegyezni, hogy az általunk megfigyelt külföldön dolgozó sokaság 46 százaléka szakmunkás vagy szakiskolai végzettségű, ez lényegesen magasabb arány, mint ami a teljes 15–64 éves népességben tapasztalható. A szakmunkások aránya a legfeljebb általános iskolával rendelkezők kárára nőtt meg, ők lényegesen kisebb arányban vannak jelen a külföldön munkavállalók között, mint ami a teljes 15–64 éves népességbeli arányuk. A külföldön munkát vállalók végzettségi megoszlása országanként is eltérést mutat. Németországban és Ausztriában jellemzően a szakmunkás és középfokú végzettségű férfiak dolgoznak, míg az Egyesült Királyságban sokkal nagyobb arányban vannak jelen a nők és a diplomások.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy azok a külföldön munkát vállaló magyar állampolgárok, akik már kimaradnak az itteni statisztikai számbavételből, demográfiai jellemzőikben jelentősen eltérhetnek az általunk megfigyelt sokaságtól.

A belföldi telephelyen foglalkoztatott külföldi állampolgárok foglalkoztatása a válság után némiképpen – és ezen az alacsonyabb értéken – stabilizálódott. A külföldi munkavállalók pontos állampolgárságát a KSH munkaerő-felmérése alapján nem tudjuk megállapítani, csak azt, hogy melyik országban születtek a szülők. Ez alapján elmondható, hogy a nem magyar állampolgárságú belföldi munkavállalók 44 százalékának legalább az egyik szülője nem Magyarországon született magyar nemzetiségű. A külföldi állampolgárságú belföldi telephelyen dolgozó munkavállalók lényegesen képzettebbek, mint a külföldi telephelyen dolgozó magyar állampolgárok, és képzettebbek a magyar állampolgárságú munkaképes korú lakoságnál is. A hazai foglalkoztatást, illetve munkahelyek megtartását segítheti elő a munkahelyvédelmi akcióterv, melynek keretében 2013 januárjától munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű munkavállalók foglalkoztatóinak új munkahelyek létesítése és meglévő munkahelyek megtartása érdekében jelentős mértékű szociális hozzájárulási adókedvezmény és szakképzési hozzájárulási kedvezmény jár. Az egyik ilyen jól körülhatárolható csoportot a szakképzetlenek alkotják (foglalkoztatásuk esetén 27 százalék helyett 12,5 százalék lesz a szociális hozzájárulási adó), akiknek a kiszorulásra a munkapiacról a leglátványosabb (6. ábra). A felfutó közmunkaprogramoknak köszönhetően³ a legfeljebb nyolc osztályt végzettek foglalkoztatási rátája 2013 folyamán nőtt, de még így is elmaradt a 2009 elején mért értékhez képest.

6. ábra: A különböző végzettségű csoportok foglalkoztatási ráta változása, 15–64 éves népesség

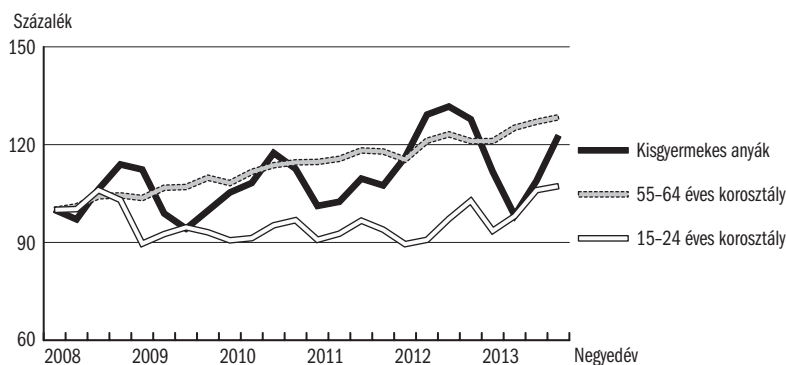
Forrás: Saját számítás a KSH *Stadat* alapján.

Noha valóban igaz az, hogy a szakképzetlenek tekintetében van a legjelentősebb visszaesés a foglalkoztatás terén, de a felsőfokú végzettségűek kivételével

³ Molnár és munkatársai (2014) a Foglalkoztatási és Közfoglalkoztatási Adatbázis adatain végzett számítás alapján azt találták, hogy a közfoglalkoztatási periódusok közel felében legfeljebb általános iskolát végzettek vesznek részt.

vel minden végzettségi csoportnak csökkent a foglalkoztatási rátája 2009 első negyedévéhez képest. Az elmúlt négy évben a diplomások foglalkoztatási aránya 3 százalékponttal nőtt a 15–64 éves aktív népességben, és némi csökkenés után az időszak végére a saját csoportjukban mért foglalkoztatási rátájuk is megközelítette a válság előtti szintet. A munkahelyvédelmi akcióterv további fontos célcsoportjait a 25 év alatti, az 55 év feletti, valamint a kisgyermekes munkavállalók jelentik.⁴ A három csoport közül az 55–64 évesek vannak a legnagyobb létszámban (2011 második negyedévéől) jelen a munkaképes korú népességben, és létszámuk folyamatosan nő, miközben a 15–24 éves korosztály létszáma gyorsan csökken. Ennek ellenére a fiatalok foglalkoztatási ráta változása lényegesen rosszabb, mint az 55–64 éves korcsoporté (7. ábra).

7. ábra: Hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok foglalkoztatási ráta változása, 2008–2013 (2008 első negyedév = 100)

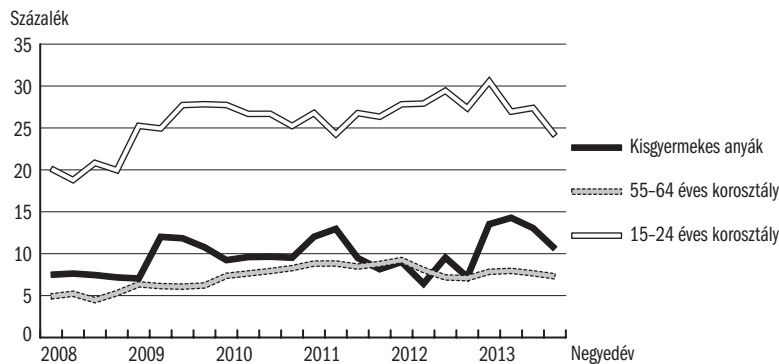

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvétel elemi adatai alapján.

⁴ A munkahelyvédelmi akciótervben foglaltak megvalósítása érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CXLVI. törvény szerint a gyermekgondozási díj folyósítását követően, illetve a gyermekgondozási segély és a gyermeknevelési támogatás folyósítása idején vagy azt követően alkalmazott munkavállaló foglalkoztatása esetén a foglalkoztatás első két évében 27 százalék helyett 0 százalék, a harmadik évben pedig 14,5 százalékos kedvezmény vehető igénybe. Jelen tanulmányban a három évnél fiatalabb gyerekkel egy háztartásban élő anyákat soroljuk a hátrányos munkapiaci helyzetű csoportba, ez némileg bővebb kört jelent, mint a törvény szerint meghatározott.

A saját csoportjukban mért munkanélküliségi rátája mindhárom hátrányos helyzetű csoportnak emelkedett 2008 és 2013 között, a legnagyobb mértékben (73 százalékkal) a kisgyermekes anyáké (8. ábra).

8. ábra: A hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok munkanélküliségi rátája

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felmérés elemi adatai alapján.

Már válság kitörése előtt is minden ötödik aktív fiatal munkanélküli volt, azóta 36 százalékkal nőtt a fiatalok munkanélküliségi rátája, és 2013 utolsó negyedében elérte a 24 százalékot. Érdeemes megjegyezni, hogy az év folyamán a fiatalok saját csoportjukban mért munkanélküliségi rátája jelentősen, 6 százalékponttal csökkent. Noha munkanélküliség tekintetében a három csoport közül az 55–64 év közöttiek vannak a legkedvezőbb helyzetben, 2008 és 2013 között 54 százalékkal nőtt a munkanélküliségi rátájuk.

Felmerül a kérdés, hogy kiszorítják-e az idősek a fiatalokat a munkapiacról? Lehet-e egyszerre ösztönözni mindkét csoport foglalkoztatását, ha részben egymás kárára növekedhetnek? Az eddigi kutatások nem adnak minden kétséget kizáró eligazítást. A magyarországi közszféra munkahelyi szintű adatait vizsgálva *Cseres-Gergely* (2013) arra jutott, hogy a fiatalokat érintő kiszorítási hatás a foglalkoztatáson és a béreken keresztül is jelentkezik, de a hatás korlátozott: csak a fiatalabb és legkevesebb tapasztalattal rendelkezőkre vonatkozik. Belga idősoros adatok alapján *Jousten és szerzőtársai* (2008) azt találták, hogy valójában nincs kiszorítási hatás, hanem csak mindkét csoport foglalkoztatása érzékeny a konjunktúraciklus alakulására, de fiataloké jóval nagyobb mértékben. Ugyanakkor más mechanizmusok is elképzelhetők: a válság során a cégek számára a költségcsökkentés létfontosságúvá válik, és ilyenkor optimális lehet az alacsonyabb bérű kezdő munkavállalókkal helyettesíteni az ugyan tapasztaltabb, de költségesebb idősebbeket, de az is szerepet játszhat, hogy a nyugdíjkorhatár-emelés hatására tovább dolgozó idősek miatt nem szabadul fel elegendő állás a munkapiacra belépő fiatal korosztály számára.

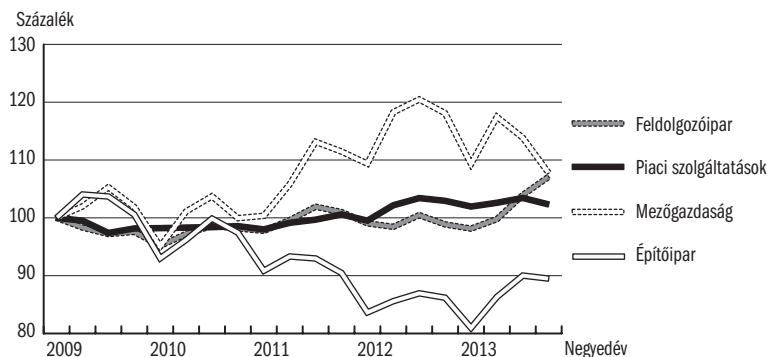
MUNKAKERESLET ÉS BÉREK

Az elmúlt években az egyes ágazatok munkakeresletében tapasztalható változások mögött alapvetően a válság hatása és az arra adott reakció tükröződik (*9. ábra*). A legnagyobb visszaesést az építőipar szenvedte el, 2013-ban több mint 15 százalékkal kevesebb főt foglalkoztatott az ágazat, mint 2009-ben. A piaci szolgáltató ágakon belül a legnagyobb létszámbővülést 2008 és 2013 között az információ, kommunikáció (22 százalékos növekedés), valamint az adminisztratív és szolgáltató ágazat érte el (18 százalékos növekedéssel), ami nem kis részben annak volt köszönhető, hogy Magyarországon telepedett meg számos nemzetközi cég szolgáltató központja, melyek döntően számviteli, pénzügyi, informatikai szolgáltatásokat nyújtanak a cég leányvállalatai, esetleg külső ügyfelek részére.

A magyar ipari termelés visszaesett 2012-ben, amely az ágazat vállalatainak csökkenő munkakeresletében nyilvánult meg, így 2013 első negyedében 2 százalékkal kevesebben dolgoztak az iparban, mint egy évvel korábban. A válság érzékenyen érintette a járműgyártást is, de az új beruházásoknak köszönhetően gyorsan talpra állt az ágazat, és az itt dolgozók száma 2011 eleje óta

több mint 30 százalékkal emelkedett. Az év második felében bővülni kezdett az ipari termelés, aminek hatására 2013-ban 4 százalékkal többen dolgoztak a feldolgozóiparban, mint 2009-ben. A lakossági munkaerő-felmérés alapján mezőgazdaságban 2009 óta folyamatosan növekszik a foglalkoztatás, de ez jelentős mértékben közfoglalkoztatás bővülésének köszönhető.

9. ábra: A foglalkoztatás változása a főbb ágazatokban, 15–64 éves népesség (2009. első negyedév = 100)

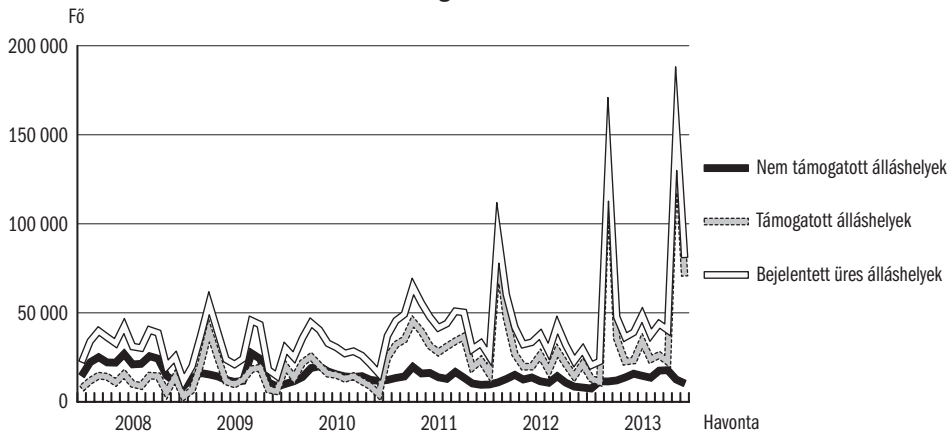

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvétel elemi adatai alapján.

A munkakereslet szempontjából fontos kérdés, hogy milyen és mennyi munkahely jön létre és szűnik meg. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálathoz ugyan nem jelentenek be minden új álláshelyet, mégis értékes információt nyújt a konjunktúra alakulásáról a bejelentett új álláshelyek száma (10. ábra). A 2008-ban bejelentett üres álláshelyek több mint 60 százaléka nem támogatott álláshely volt, ez az arány 2013-ra 20 százalékra esett. A bejelentett üres álláshelyek között a támogatott állások számának dinamikus növekedése az új közfoglalkoztatási rendszer bevezetésével kezdődött. Mindazonáltal a gazdaság élénkülését jelzi, hogy a nem támogatott bejelentett üres álláshelyek száma átlagosan 14 százalékkal növekedett 2012-höz képest.

A 2010–2011 közötti rövid fellendülés után ismét bekövetkező recesszió elősegítette a munkakereslet gyors alkalmazkodását elősegítő foglalkoztatási formák térnyerését. A 2013-ban életbe lépett új munkatörvénykönyv tovább erősíti ezt a folyamatot újabb rugalmas foglalkoztatási formák szabályozásával (például munkavégzés behívás alapján, több munkáltató által létesített munkaviszony, munkakörmegosztás). A vállalatok bizonytalan, recessziós időszakokban csak rövid távra tudnak előre tervezni, ezért ilyenkor nemcsak kevesebb új állást teremtenek, hanem rövidebb időtartamúakat is. Amennyiben a munkáltató csak rövid távra, de ezen időszakokra vonatkozóan viszonylag nagy biztonsággal tud tervezni, akkor megnő a határozott idejű munkaszerződéssel való foglalkoztatás esélye.

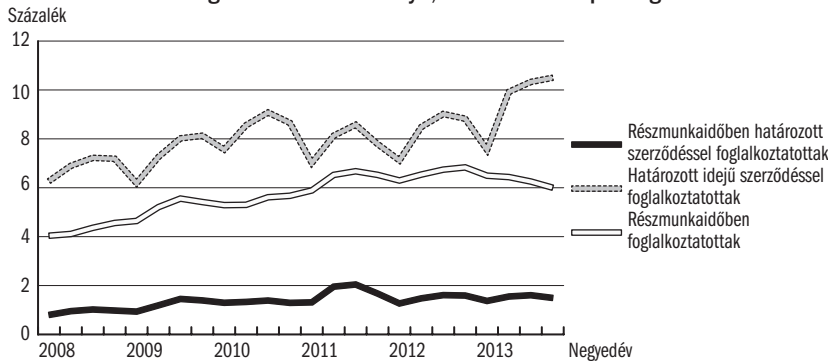
10. ábra: Az újonnan bejelentett támogatott és nem támogatott álláslehetőségek száma

Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat.

A 2012. évi munkajogi változások lehetővé teszik, hogy a munkáltató a határozott időtartamú munkaviszonyt felmondással (indoklás mellett) is megszüntethesse a munkavállaló képességeire hivatkozva, vagy ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok miatt lehetetlenné válik. Ebben az esetben a munkáltatói felmondásra irányadó szabályokat kell alkalmazni, tehát felmondási idő és végkielégítés jár a munkavállalónak, nem kell azonban kifizetni a munkavállaló munkabérért a határozott időtartam végéig. A munkakereslet alkalmazkodásának leggyorsabb és egyben legkevésbé költséges módja a munkaidő csökkentése, nem meglepő, hogy a határozott idejű foglalkoztatás mellett a részmunkaidős foglalkoztatás is erőteljesen nőtt (2008 és 2013 között több mint 50 százalékkal) a válság óta eltelt években (11. ábra).

11. ábra: Részmunkaidőben, valamint határozott idejű szerződéssel foglalkoztatottak aránya, 15–64 éves népesség

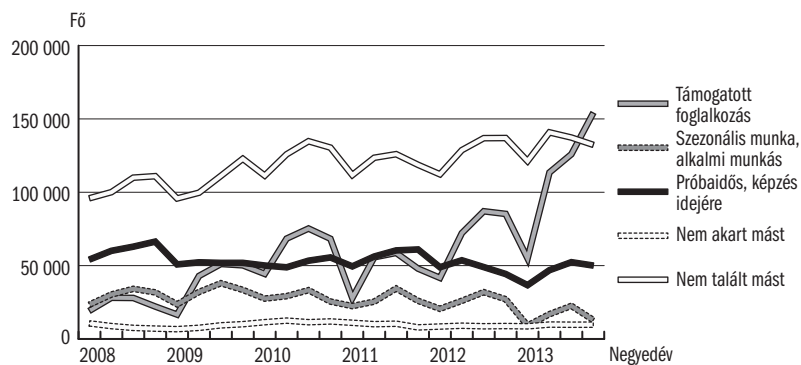

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvétel elemi adatai alapján.

A határozott idejű foglalkoztatás éven belüli jelentős változásai erőteljes szezonális hatásra utalnak, amely egyben azt is jelzi, hogy általában rövid időtartamú munkaszerződések állnak mögötte. A két foglalkoztatási forma között kicsi az átfedés, részmunkaidőben foglalkoztatottak túlnyomórészt határozatlan idejű szerződéssel rendelkeznek. Jelentős eltérés ugyanakkor, hogy míg a határozott idejű szerződéssel foglalkoztatottak között közel egyenlő arányban vannak férfiak és nők, a részmunkaidőben foglalkoztatottak többsége nő, és arányuk növekvő.

Mindkét atipikus foglalkoztatási formával kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy csak keresleti tényezők (munkáltatói szándék) játszanak szerepet elterjedésükben, vagy kínálati erők (munkavállalói szándék) is. A KSH munkaerő-felmérés tartalmaz kérdést arra vonatkozóan, hogy miért dolgozik a munkavállaló határozott idejű szerződéssel, illetve részmunkaidőben. Mindkét foglalkoztatási forma esetében a keresleti tényező bizonyult meghatározónak, mert a többség nem talált más munkát, bár szeretett volna. A határozott idejű szerződés esetében ez a keresleti hatás sokkal kifejezettebb, a „nem akart mást” választ adók elenyésző kisebbséget képviseltek. Tágabb értelemben a szezonális munka, alkalmi munka is keresleti hatásként értelmezhető, hiszen feltételezhető, hogy döntően kényszerűségből vállalják el ezeket a munkavállalók. A határozott idejű szerződések számának növekedésében jelentős szerepet játszik a közfoglalkoztatás jelentős bővülése (12. ábra). A határozott idejű szerződés okaként a támogatott foglalkoztatást jelölték meg messze a legtöbben 2013-ban.

12. ábra: Határozott idejű szerződés oka, 15–64 éves népesség

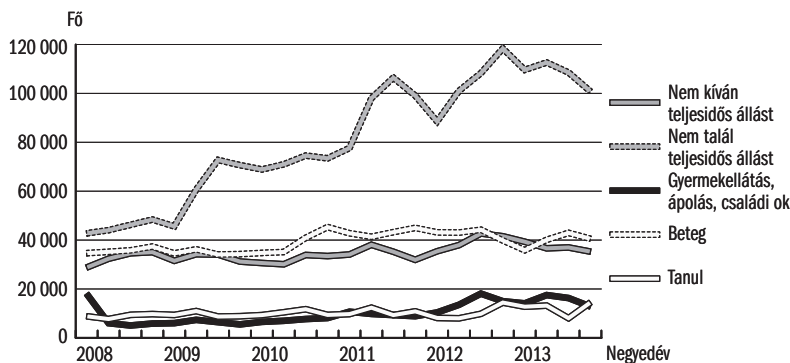
Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvétel elemi adatai alapján.

A részmunkaidős foglalkoztatásnál némileg kifejezettebb a kínálati hatás, viszonylag sokan nem kívánnak vagy – más elfoglaltságuk miatt (tanulás, gyermekellátás) – nem tudnak teljes idős munkát vállalni (13. ábra).

Azok száma, akik szeretnének, de nem találnak teljes idős állást, még az enyhe fellendüléssel jellemezhető 2010–2011 közötti időszakban is folyama-

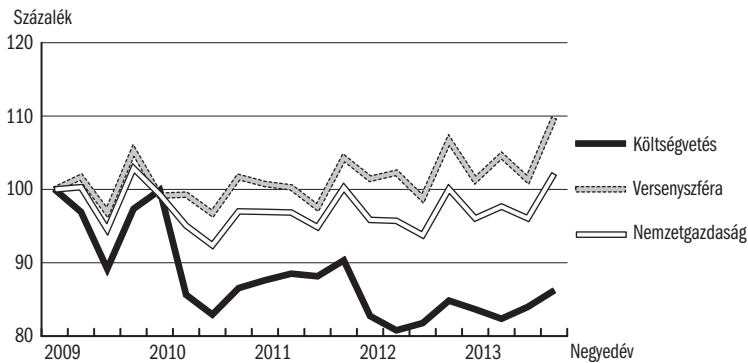
tosan növekedett. Ez azt jelzi, hogy a konjunkturális tényezőkön kívül más is okozhatja a kényszerű (keresletvezérelt) részmunkaidős munkavállalást. Noha 2012-höz képest átlagosan 3 százalékkal növekedett azok száma, akik azért dolgoznak részmunkaidőben, mert nem találtak teljes idős állást, az utolsó negyedéveket összehasonlítva már jelentős (mintegy 15 százalékos) csökkenés tapasztalható 2012 és 2013 között. Az ágazati megoszlást vizsgálva, azt találtuk, hogy legnagyobb arányban a mezőgazdaságban és a szolgáltató ágazatokban jellemző a részmunkaidős foglalkoztatás. Az eddig tárgyalt mennyiségi alkalmazkodás mellett fontos a béralkalmazkodás is, e tekintetben a versenyszféra és a közsféra viselkedése jelentősen eltér (14. ábra).

13. ábra: Részmunkaidős foglalkoztatás oka, 15–64 éves népesség

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvétel elemi adatai alapján.

14. ábra: A bruttó reálkeresetek alakulása (2009. első negyedév = 100)

Forrás: Saját számítás a KSH Stadat alapján.

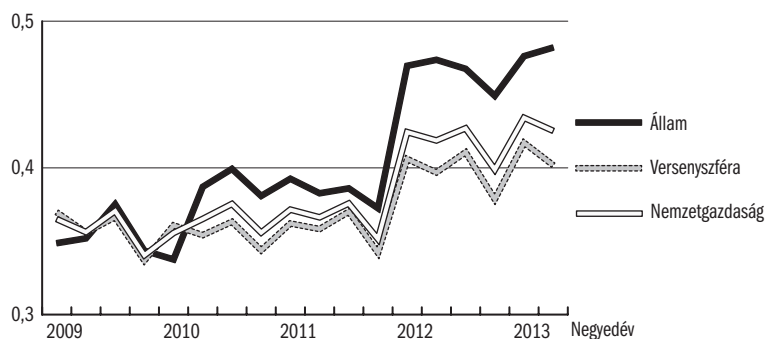
Noha a KSH intézményi statisztikája alapján 2009 második félévében a nominális átlagbérek⁵ csökkentek a versenyszférában, az elmúlt évek inflációt meghaladó béremeléseinek köszönhetően a versenyszférában a reálbérek 9 százalékkal emelkedtek 2008-hoz képest. Ezzel szemben a közsférában kisebb-nagyobb megszakításokkal folyamatosan csökkennek az átlagos bruttó

⁵ A KSH intézményi statisztikája megkülönbözteti az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresetét és havi rendszeres bruttó átlagkeresetét. Ez utóbbi nem tartalmazza a jutalmak, prémiumok összegét, és ha ezt tekintjük, akkor nincs nominális átlagbér-csökkenés. Az eltérés arra utal, hogy a válság hatására a cégek először a prémiumok, jutalmak és egyéb kiegészítő jövedelmek megvonásával alkalmazkodtak a keresleti sokkhoz.

reálbérek; az elmúlt öt évet tekintve összesen 15 százalékkal. 2013-ban számos intézkedés történt, amelyek növelték a béreket: a közfoglalkoztatottak bérminimumának 5 százalék fölötti emelése, egészségügyi dolgozók bérkorrekciója, 2013 szeptemberétől a pedagógus életpályamodell bevezetése, a minimálbér és a garantált bérminimum 5,4 és 5,6 százalékos emelése.

A válság és azt követő törekeny fellendülés miatt a cégek csak nagyon óvatosan emelik a béreket, ezért érdemes megnézni, hogy miképpen alakult a Kaitz-index,⁶ amely a minimálbér és a medián- vagy az átlagbér hányadosa (15. ábra). Minél nagyobb a Kaitz-index, annál inkább várható negatív foglalkoztatási hatás (Dolton–Bondibene, 2012). A 2011 januárja és 2012 januárja között végrehajtott több mint 25 százalékos minimálbér-emelés jelentősen növelte a Kaitz-index értékét, de a 2013-as nemzetgazdasági átlagbéren számolt 42 százalék így sem számít kirívóan magasnak, ezzel az értékkel az országok középmezőnyében helyezkedünk el.

15. ábra: Kaitz-index alakulása, 15–64 éves népesség (negyedévente)

Forrás: Saját számítás a KSH intézményi statisztikája alapján.

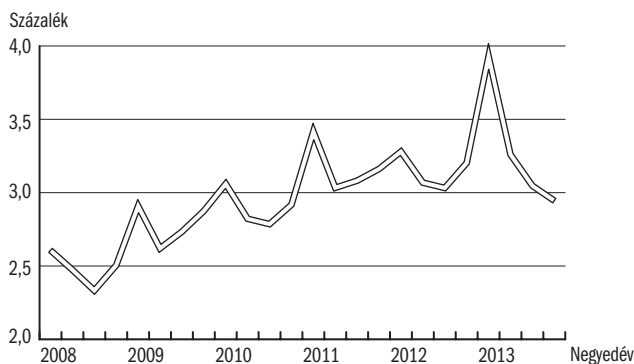
A minimálbér foglalkoztatásra gyakorolt hatását a bérkompenzáció mellett a munkahelyvédelmi akcióterv keretében bevezetett új adózási formák és vállalkozások finanszírozását segítő intézkedések is mérsékelhették. Az iparban és a piaci szolgáltató ágazatokban 2012 első háromnegyed évében folyamatosan nőtt a foglalkoztatás, majd a negyedik negyedévtől 2013 második negyedévéig kismértékben csökkent, majd újra növekedésnek indult. Ez arra enged következtetni, hogy a 2011–2012 között végrehajtott minimálbér-emelések negatív foglalkoztatási hatása nem lehetett jelentős, vagy csak a munkáltatók szűkebb körét kényszerítette a foglalkoztatás csökkentésre. Ezt erősíti, hogy a magyar vállalatoknak a hazai munkapiaci intézmények nagyobb lehetőséget biztosítanak a béralkalmazkodásra, amit ki is használnak (MNB, 2013b). *Gál és szerzőtársai* (2013) szerint a 2008. évi válságot követően Magyarországon történt a legjelentősebb reálbér-alkalmazkodás a vizsgált 20 OECD-tagország közül, ugyanakkor a létszám-alkalmazkodást tekintetve a harmadik legkisebb volt.

6 A keresetek jellemzően aszimmetrikus eloszlása miatt a mediánkereset alacsonyabb az átlagkeresetnél, ezért a medián keresettel számított Kaitz-indexek magasabbak az átlagkeresettel számítottaknál. Ugyanakkor egy-egy országon belül különböző időpontokra nézve a kétfajta Kaitz-indexérték korrelációja szoros.

MUNKAKÍNÁLAT

Az átlagos aktivitási ráta 2013-ban elérte a 65 százalékot, mely a legmagasabb érték ebben az évezredben, de még így is elmarad az Európai Unió átlagától. Az aktivitás elmúlt időszakban tapasztalt növekedésében alapvetően kormányzati intézkedések (rokkantnyugdíjak felülvizsgálata, nyugdíjkorhatár emelés) játszottak szerepet. Annak feltárásához, hogy az aktivitás növekedésében még milyen további tartalékok vannak a munkapiachoz való kötődés szempontjából, érdemes az inaktívakat további csoportokra osztani. Egy ilyen lehetséges csoportot képeznek azok az inaktívak, akik akarnak és tudnának is munkába állni (két héten belül). A 16. ábra mutatja, hogy a teljes munkaképes korú népességben belül a 2008. évi 2,6 százalékról 2013 elejére 4 százalékra nőtt azoknak az inaktívaknak a száma, akiket passzív álláskeresőknek is nevezhetünk, majd az év közben arányuk 3 százalék alá csökkent.

16. ábra: Inaktív, de munkát akar és munkába is tudna állni, 15–64 éves népesség

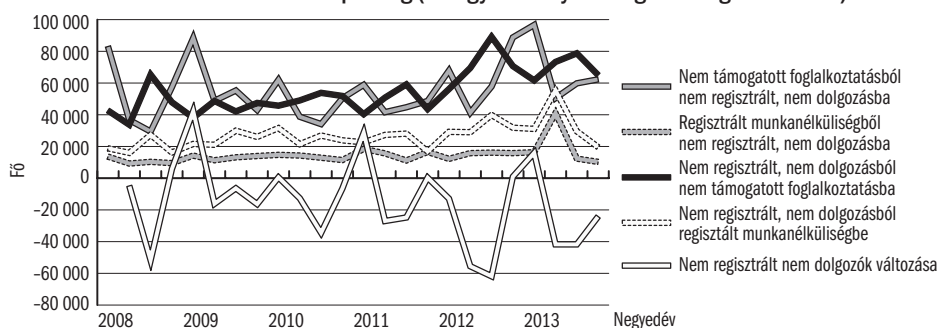

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvétel elemi adatai alapján.

A munkapiaci szempontból hátrányos helyzetű csoportok közül az időszak végére az 55–64 éves korosztály körében lett a legmagasabb azok aránya, akiket passzív álláskeresőknek tekinthetünk, és legkevésbé a gyesein, gyeden lévők között vannak passzív álláskeresők. Minél nagyobb a passzív álláskeresők aránya, annál nagyobb az esély arra, hogy a növekvő bérek esetén tovább növekszik az aktivitási ráta. Az inaktivitás 2012-ben tapasztalható látványos csökkenése 2013-ban mérséklődött (17. ábra). 2013 elején megnövekedett azok száma, akik az inaktivitásból kilépve regisztrált munkanélkülivé váltak, majd az év folyamán folyamatosan csökkent ennek az áramlásnak a nagysága.

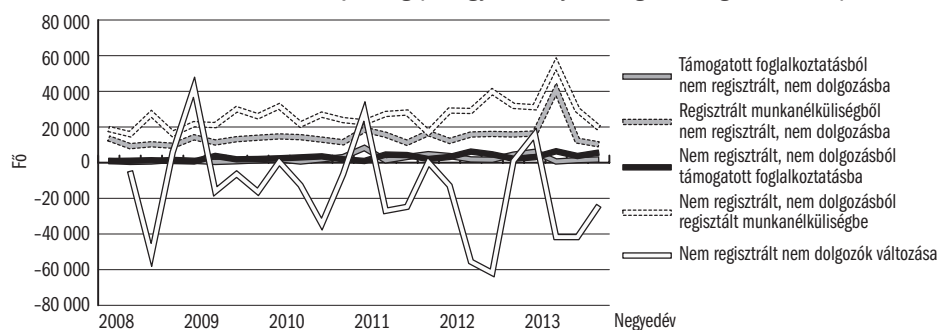
Kedvező fejlemény, hogy a nem támogatott foglalkoztatásból inaktivitásba áramlók száma a kiugróan magas 2012. év végi és 2013. év eleji értékhez képest jelentősen csökkent 2013 folyamán. Az áramlási adatok alapján látszik, hogy támogatott foglalkoztatásból jóval nagyobb arányban áramlanak regisztrált munkanélküliségbe, mint inaktivitásba (18. ábra).

17. ábra: Az inaktivitás változása és felbontása a nem támogatott foglalkoztatással és munkanélküliséggel kapcsolatos áramlásokra, 2008–2013, 15–64 éves népesség (kihagyott irány: támogatott foglalkoztatás)

Forrás: KTI adatbanki számítás Cseres-Gergely (2011) módszere alapján állomány-áramlással konzisztens módon.

18. ábra: Az inaktivitás változása és felbontása a támogatott foglalkoztatással és munkanélküliséggel kapcsolatos áramlásokra, 2008–2013, 15–64 éves népesség (kihagyott irány: támogatott foglalkoztatás)

Forrás: KTI adatbanki számítás Cseres-Gergely (2011) módszere alapján állomány-áramlással konzisztens módon.

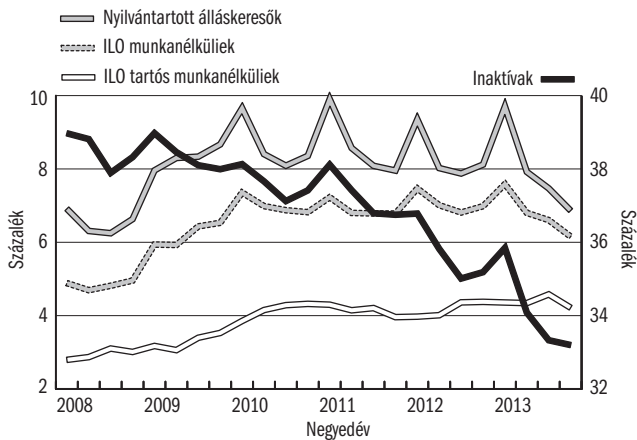
A munkakínálatot befolyásolja az adórendszer is, amely az elmúlt években jelentősen átalakult. 2011-től 16 százalékos egykulcsos személyi jövedelemadó lépett hatályba, és bőkezű családi adókedvezményt vezettek be, 2012-től megszűnt az adójóváírás és megkezdődött a szuperbruttósítás kivezetése, végül 2013-tól teljesen megszűnt a szuperbruttósítás, és eltörölték az egyéni nyugdíj járulékos felső határát. A munkát terhelő adók munkakínálatra gyakorolt hatásának elemzésekor célszerű a ledolgozott órák mennyiségéről (intenzív határ) és a munkapiacra való belépésről (extenzív határ) szóló döntést külön vizsgálni, mert az előbbit alapvetően a marginális adókulcsok változása, míg az utóbbit inkább az adott munkavállaló számára elérhető jövedelemszint mellett jelentkező átlagos adókulcs befolyásolja. Az eltelt idő rövidsége miatt még nem lehet megítélni az adóváltozások hatását, de több korábbi tanulmányban (Bakos és szerzőtársai, 2008, Benczúr és szerzőtársai, 2012a) a szerzők azt

találták, hogy az alacsonyabb jövedelműek esetében a marginális adókulcsok változása nem változtatja meg jelentősen a munkakínálatot, ugyanakkor a magasabb jövedelműeknél (2 millió forint felett) nagyobb adóérzékenység volt tapasztalható. *Benczúr és szerzőtársai* (2012b) azt találták, hogy az extenzív határon az adók főképp a munkapiac hátrányosabb helyzetű csoportjai, valamint a szülőképes korú nők esetében fejtenek ki erősebb hatást.

MUNKANÉLKÜLISÉG

Az ILO definíciót követő munkanélküliségi ráta 2013-ban átlagosan 10,3 százalék volt, mely 0,7 százalékponttal alacsonyabb a 2012-es értékhez képest. Az NFSZ által nyilvántartott álláskereső 15–64 éves korcsoporton belüli aránya a vizsgált időszak folyamán végig meghaladta az ILO definíció alapján számított munkanélküliek arányát, de az év folyamán ennek az értéke is csökkenő tendenciát mutatott.

19. ábra: A nem dolgozók egyes (részben átfedő) alcsoportjainak aránya a 15–64 éves népességben belül (jobb oldali tengely: inaktívak)

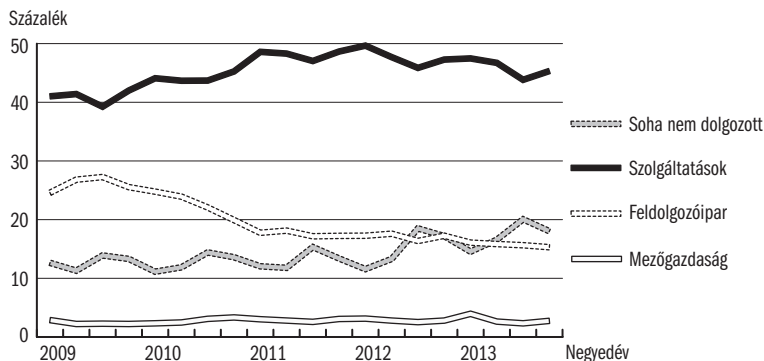

Forrás: KSH munkaerő-felvétel (inaktívak, ILO munkanélküliek és ILO tartós munkanélküliek), NFSZ (nyilvántartott álláskereső) alapján.

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat regiszterében nyilvántartott álláskereső havi átlagos száma 2013-ban 527 624 fő volt, 31 478 fővel kevesebb, mint az előző évben. Romlás tapasztalható ugyanakkor a pályakezdő munkanélküliek esetében: 2013-ban a regisztrált munkanélküli pályakezdők havi átlagos létszáma 66 025 fő volt, mely 7,4 százalékkal több, mint 2012-ben. A 20. ábrán látszik, hogy 2012 első negyedétől kezdve jelentősen megnőtt azoknak az aránya a munkanélkülieken belül, akik sohasem dolgoztak. A szolgáltató ágazatból elbocsátottak aránya 11 százalékkal nőtt 2009 első negyedéhez képest, így 2013 végére elérte a 45 százalékot. A feldolgozó ipar túljutott a vál-

ságon, amit az is mutat, hogy az ágazatból elbocsátottak 2010 utolsó negyed-
 évétől kezdve egyre kevesebben vannak a munkanélküliek között, arányuk
 a 2009 második negyedévi 26 százalékról 2013 végére alig valamivel több,
 mint 15 százalékra mérséklődött.

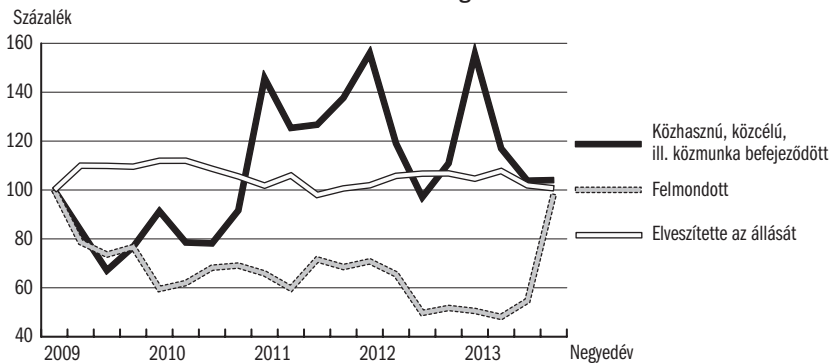
20. ábra: A munkanélküliek utolsó munkahelyének ágazata
 (arány a munkanélkülieken belül)

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felmérés alapján.

A munkapiac kevésbé volt feszes 2013-ban, mint az előző években. Ezt jelzi,
 hogy az állásvesztések aránya a munkanélküliség okai között 2013-ra átlago-
 san 55,8 százalékra mérséklődött a 2012-es 57,7 százalékról. A felmondások
 aránya 2013 utolsó negyedévében duplájára nőtt 2012 azonos időszakához
 viszonyítva, ami szintén a lazábbá váló munkaerőpiacra utalhat.⁷ 2010 után
 jelentősen megnőtt azoknak az aránya a munkanélküliek között, akik köz-
 hasznú, közcélú, illetve közmunka megszűnése miatt válnak munkanélkülivé.
 A közfoglalkoztatás megszűnése az állásvesztéshez képest jelentős ingadozá-
 sokat mutat (21. ábra), ez arra enged következtetni, hogy a közmunka csupán
 rövid ideig képes a foglalkoztatási gondokon enyhíteni.

21. ábra: A munkanélküliség okainak változása

Forrás: Saját számítás a KSH Stadat alapján.

⁷ A felmondás a dolgozó akara-
 tából történt, munkakörülmé-
 nyei, anyagi vagy egyéb ok miatt.

Kedvezőtlen fejlemény, hogy az utóbbi három évben megnőtt a tartós (egy éven túli) munkanélküliek aránya, és 2013-ra meghaladta a 35 százalékot. Mára egyre elterjedtebb az a nézet, hogy a magas munkanélküliségi ráta, valamint a tartós munkanélküliek arányának növekedése, nem csak ciklikus okokra vezethető vissza, hanem strukturális tényezőkre is. A legfontosabb strukturális tényezők azok, amelyek a munkakereslet és munkakínálat eltérő szerkezetéből adódnak. A munkaadók más képzettségű vagy más képeségű munkavállalókat keresnek, mint amivel a munkavállalók rendelkeznek, vagy földrajzilag más helyen koncentrálódik a munkakereslet, mint a munkakínálat. A kistérségi munkanélküliségi ráták között meglévő igen jelentős eltérés arra utal, hogy a munkaerő alacsony mobilitása is szerepet játszik a tartós munkanélküliek arányának növekedésében. A kétezres évek eleje óta az általános képzettségi szint növekedésével a teljes népességben és az aktívak között is egyre kevesebb a képzetlen. A tartós munkanélküliek 3,75 százaléka volt 2000 első negyedévében felsőfokú végzettségű és 24,4 százaléka érettségizett, ugyanezek az arányok 2013 első negyedévében rendre 9,83 és 29,9. Bár javul a munkát keresők átlagos végzettsége, a munkaerő-kereslet még gyorsabban tolódik el a képzetlenek irányába. A felsőfokú végzettségűek aránya a foglalkoztatottak között 2000 első negyedévében 17,05 százalék volt, 2013 első negyedévében pedig már 27,49 százalék. A képzetlenek a foglalkoztatás bővüléséhez a kétezres évek elejétől negatívan, a felsőfokú képzettségűek pozitívan járulnak hozzá. Ebből arra következtethetünk, hogy a munkakereslet fokozatosan eltolódik a képzetlenebb munkavállalók iránt.

HIVATKOZÁSOK

- BAKOS PÉTER–BENCZÚR PÉTER–BENEDEK DÓRA (2008): Az adóköteles jövedelem rugalmassága. Becslés és egy egykulcsos adórendszerre vonatkozó számítás a 2005. évi magyar adóváltozások alapján. *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. 9. sz. 733-762. o.
- BENCZÚR PÉTER–KÁTAY GÁBOR–KISS ÁRON–RÁCZ OLIVÉR (2012a): *Income Taxation, Transfers and Labour Supply at the Extensive Margin*. Kézirat.
- BENCZÚR PÉTER–KISS ÁRON–MOSBERGER PÁLMA (2012b): Az adóköteles jövedelem rugalmassága. Megjelent: *Fazekas Károly–Benczúr Péter–Telegdy Álmós* (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2012*. Közelkép – I. Adók, transzferek és a munkapiac. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet-Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. Budapest, 77-103. o.
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR (2011): *Munkapiaci áramlások, konzisztencia és gereblyezés*. Statisztikai Szemle, 89. évf. 5. sz. 482–500. o.
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR (2013): *Kiszorítják-e az idősebb munkavállalók a fiatalokat a közsférában?* Eredmények a magyarországi nyugdíjkorhatár-emelés időszakából. *BWP*, 2013/3.
- DOLTON, P.–BONDIBENE, C. A. (2012): The international experience of minimum wages in an economic downturn. *Economic Policy*, Vol. 27. 99–142. o.

- GÁL PÉTER–HIJZEN, A.–WOLF ZOLTÁN (2013): The Role of Institutions and Firm Heterogeneity for Labour Market Adjustment: Cross-Country Firm-Level Evidence. IZA DP, No. 7404.
- JOUSTEN, A.–LEFEBVRE, M.–PERELMAN, S.–PESTIEAU, P. (2008): *The Effects of Early Retirement on Youth Unemployment*: The Case of Belgium. Working Paper Series, No. 08/30. .
- MNB (2013a) Jelentés az infláció alakulásáról. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, március.
- MNB (2013b): Jelentés az infláció alakulásáról. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, szeptember.
- MNB (2013c): Jelentés az infláció alakulásáról. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, december.
- MOLNÁR GYÖRGY (kutatásvezető) (2014): A munkapiac peremén lévők és a költségvetés. Kézirat. A kutatás résztvevői: *Bakó Tamás, Cseres-Gergely Zsombor, Kálmán Judit és Szabó Tibor.*